

Foto: Sijmen Hendriks

HET FRIES EN HET NEDERSAKSISCH IN BEWEGING

Taalverandering, vitaliteit en kansen voor het talenonderwijs

Streektaalen staan opnieuw in de belangstelling. Dat biedt kansen om in het onderwijs aandacht te besteden aan de rijke taalvariatie in Nederland en de geschiedenis daarachter. Tegelijk circuleren uiteenlopende opvattingen over de positie van streektaalen en is betrouwbare informatie niet altijd gemakkelijk te vinden. Dit artikel schetst daarom de huidige situatie van twee grote streektaalen – het Fries en het Nedersaksisch – en laat zien hoe recente ontwikkelingen inspiratie kunnen bieden voor het taalonderwijs.

RAOUL BUURKE

Er worden in Nederland van oudsher veel andere talen gesproken naast het Nederlands, zoals het Fries, Nedersaksisch en Limburgs. Sinds het Nederlands voorop werd geplaatst in de 19e eeuw, zijn deze talen steeds meer aan de kant gedruwd in het publieke leven en belangrijke instituties, zoals het onderwijs. Deze talen zijn door de Nederlandse overheid wel officieel erkend als regionale talen onder het *Europees Handvest voor regionale talen en talen van minderheden* uit 1992. Met het ondertekenen van het Handvest erkent de Nederlandse overheid dat dit geen dialecten van het Nederlands zijn en dat ze als volwaardige talen dus een eigen taalbeleid nodig hebben.

Tegelijkertijd zijn er statusverschillen tussen deze

talen, want het Nedersaksisch en Limburgs zijn vooralsnog onder twee delen van het Handvest erkend en alleen het Fries is onder alle drie de delen van het Handvest erkend. In het derde deel staan concrete maatregelen om streektaalen te ondersteunen, onder andere op het gebied van onderwijs, waarvoor een overheid zich in kan zetten en financiële middelen beschikbaar kan stellen. De keuze om het Fries ruime erkenning te geven is op zichzelf niet verrassend, want Friese sprekers hebben een lange geschiedenis van knokken voor hun taal. Een bekend voorbeeld hiervan is *Knuppelfreed* ('Knuppelvrijdag') uit 1951, waarbij Friese demonstranten fysiek hun ongenoegen uitten over een rechterlijk verbod om in de rechtszaal in hun moedertaal te mogen communiceren.

Een dergelijk voorbeeld illustreert dat er naast de interesse van bovenaf ook veel interesse is in deze talen vanuit (onder andere) de duizenden moedertaalsprekers die er vandaag de dag nog steeds zijn. Als men een willekeurige leerling uit een schoolklas vraagt naar zijn of haar ervaring met dialecten of streektaalen, komt vaak het beeld naar voren van grootouders die nog veel in een dialect of streektaal spreken of spraken. Vaak spreken de leerlingen zelf geen streektaal meer, met uitzondering van het Fries en het Limburgs.

Veranderingen

Het gaat in het algemeen niet voorspoedig met de meeste streektaalen. Dit komt onder andere door overheidsbeleid, waardoor er nagenoeg alleen structureel ruimte ge-

maakt wordt voor het Nederlands in het onderwijs. Er is weliswaar al meer dan een eeuw ruimte voor het Fries op scholen in Fryslân, maar er is ook kritiek op de beperkte ondersteuning vanuit de overheid, en in de praktijk verschilt het sterk per school in welke mate het Fries daadwerkelijk wordt onderwezen (Bayat et al., 2023). Voor het Nedersaksisch en Limburgs zijn er bijna geen structurele financiële middelen en slechts in beperkte mate lesmateriaal. Hierdoor is de taalvaardigheid van jongere generaties sterk afgenomen en zijn mensen de talen minder vaak gaan doorgeven.

Ook de streektaalen zelf veranderen: streektaalwoorden worden steeds vaker vervangen door Nederlandse alternatieven, doordat blootstelling aan het Nederlands groter is dan aan de streektaal. Ten slotte bestaan er nog

Het percentage Friese sprekers is relatief hoog en stabiel in vergelijking met het Nedersaksisch

steeds hardnekkige vooroordelen over streektaalsprekers, bijvoorbeeld dat ze minder intelligent of welgemaard zouden zijn dan mensen die Nederlands spreken.

Deze verschillende processen zijn voor velen wel bekend, maar ze zijn in wisselende mate onderzocht. Hierdoor is er een onduidelijk beeld van hoeveel streektaalsprekers er nog zijn vandaag de dag en in welke mate deze streektaalen beïnvloed zijn door het Nederlands. In mijn proefschrift *Frisian and Low Saxon in flux* (Buurke, 2025) heb ik de veranderende sprekerspopulaties en verschillende taalveranderingsprocessen in kaart gebracht voor het Fries en Nedersaksisch. De verkregen inzichten deel ik hier, met een speciale focus op de relevantie voor taalonderwijs in Nederland in het algemeen.

Demografie van het Fries en Nedersaksisch

In verschillende landen, zoals het Verenigd Koninkrijk en België, wordt structureel bijgehouden hoeveel sprekers verschillende talen hebben. Een zogeheten census van de hele bevolking is echter kostbaar en wordt daarom meestal alleen georganiseerd wanneer daar een sterke aanleiding voor is. In België dienden taaltellingen bijvoorbeeld om te bepalen welke taal (Nederlands, Frans of Duits) in de gemeentelijke administratie gebruikt mocht worden (Duchêne & Humbert, 2018, p. 5). In Nederland worden dergelijke taaltellingen niet structureel uitgevoerd. Wel brengt de provincie Fryslân om de paar jaar het aantal Friese sprekers per gemeente en generatie in kaart. Voor het Nedersaksisch dateert de meest recente telling echter al van twintig jaar geleden, waardoor een nieuwe meting wenselijk was.

Om een actueel beeld te krijgen van het taalgebruik in het noorden van Nederland heb ik in 2021 een grootschalig vragenlijstonderzoek uitgevoerd. Hieruit blijkt dat het percentage Friese sprekers relatief hoog en stabiel is in vergelijking met het Nedersaksisch (varianten zoals het Gronings en het Drents). Ongeveer 48 procent van de bevolking in Fryslân gebruikt thuis Fries, tegenover 17 procent van de bevolking in Groningen en Drenthe die thuis een Nedersaksische variant spreekt.

Het doorgeven van de taal van ouders op kinderen hangt hier nauw mee samen. Bij Friese sprekers ligt dat

percentage voor verschillende generaties rond de 70 procent. Bij het Nedersaksisch is juist een duidelijke daling te zien. Van de kinderen van Nedersaksisch-sprekende ouders die rond 1960 geboren werden, kreeg ongeveer 50 procent de taal thuis mee; voor kinderen die rond 1995 geboren werden, was dit gedaald tot ongeveer 30 procent. Het Fries staat er dus beter voor dan het Nedersaksisch, al is ook daar de taaloverdracht niet volledig.

Recent vergelijkend onderzoek laat zien dat het Limburgs er qua gebruik beter voorstaat dan het Nedersaksisch, maar niet beter dan het Fries (Schmeets & Cornips, 2022). Zo wordt het Limburgs duidelijk meer door ouderen dan jongeren gebruikt, maar is de taal in tegenstelling tot het Nedersaksisch wel in gebruik in veel sociale contexten buitenshuis. Tegelijkertijd is er momenteel wel een initiatief vanuit de provincie Limburg om het Limburgs onder deel drie van het Handvest te erkennen, dus het is mogelijk dat in de toekomst het Limburgs betere overheidssteuning krijgt.

Taalverandering binnen het Fries en Nedersaksisch

Door de grote rol voor het Nederlands in het onderwijs, media en officiële communicatie zijn er veel Nederlandse klankpatronen in de streektaalen geslopen. Hierdoor lijken veel streektaalen steeds meer op het Nederlands, wat vaak ook leidt tot een afbreuk aan prestige van deze streektaalen, omdat ze dan minder als een eigen taal gezien worden. Taalcontact leidt overigens in de regel tot taalverandering in talen, maar het proces is niet gebalanceerd tussen de talen. Zo worden er vrijwel nooit Friese of Nedersaksische woorden geleend in de Nederlandse taal (met als zeldzame voorbeelden van uitzonderingen *sjouwen* en *kroeg*). Een voorbeeld van taalverandering is het gebruik van *schoatsen* ('schaatsen') in het Gronings in plaats van het vroegere *scheuvelen*.

Toch leiden niet alle taalveranderingen tot een grotere gelijkheid met het Nederlands, want recentere generaties Groningers vertalen het Nederlandse woord 'trein' naar een woord met als uitspraak *troin* in plaats van het vroegere *traain*. In dit geval is het woord duidelijk niet

Taalvariatie in Nederland krijgt inmiddels ook een meer structurele plek in het curriculum Nederlands

meer op het Nederlands gaan lijken. Desalniettemin heeft de zogeheten convergentie naar het Nederlands meestal de overhand in taalverandering binnen streektaalen.

Om taalverandering binnen Friese en Nedersaksische varianten in kaart te brengen, heb ik in 32 plaatsen in het noorden en oosten opnames gemaakt met sprekers van de lokale streektaalvariant. Deze sprekers hebben Nederlandse woorden vertaald en uitgesproken in hun eigen taalvariant. Deze uitspraak kon vervolgens algoritmisch worden vergeleken met de uitspraak van sprekers in diezelfde plaats die vastgelegd was door onderzoekers in de jaren tachtig. Uit deze analyses werd duidelijk dat de Nedersaksische varianten in Overijssel en Gelderland tegenwoordig de meeste invloed ervaren vanuit het Nederlands, gevolgd door de meer noordelijke Nedersaksische varianten die in Groningen en Noord-Drenthe gesproken worden. Voor de Friese varianten was er relatief weinig invloed vanuit het Nederlands en bleek zelfs dat de Friese varianten onderling meer op elkaar zijn gaan lijken. Naast een relatief stabiele taaloverdracht geniet het Fries dus ook van een relatief stabiel taalsysteem, tenminste in vergelijking met het Nedersaksisch.

Kansen voor het taalonderwijs

Deze bevindingen over streektaalen zijn relevant binnen een context van toenemende aandacht voor meertaligheid van leerlingen binnen het onderwijs. De recente ontwikkelingen van bijvoorbeeld het Fries en het Nedersaksisch verschillen dus aanzienlijk en het kan interessant zijn om met leerlingen in te gaan op waarom sommige streektaalen er beter voorstaan dan anderen. Taalvariatie in Nederland krijgt inmiddels ook een meer structurele plek in het curriculum Nederlands, wat een aantal unieke kansen biedt binnen het taalonderwijs. Hieronder staan een aantal mogelijke manieren om streektaalen te behandelen in de klas, geordend van relatief toegankelijke opties tot meer ingewikkelde maar waardevolle activiteiten.

Een laagdrempelige optie om leerlingen in contact te brengen met een streektaal is door iets te doen met streektaalmuziek, zoals de muziek afspelen in de klas en de leerlingen mee laten lezen. Er is momenteel een opleving van muzikanten die in een streektaal zingen, zoals Marlene Bakker (Gronings) en Daniël Lohues (Drents). Tot de bekendste streektaalartiesten uit eerdere decennia behoren bijvoorbeeld Ede Staal (Gronings), Normaal (Achterhoeks) en Rowwen Hèze (Limburgs).

Een andere optie, voorgesteld door SLO, is het talen-

portret. In een talenportret beschrijven leerlingen welke talen en taalvaringen zij bij zich dragen. Hierdoor krijgen leerlingen een beter beeld van de taalvariatie in hun directe omgeving en kan de waardering voor die diversiteit in de klas en daarbuiten toenemen.

Ook kan meer aandacht worden besteed aan de politieke en sociale dimensies van taal en macht, bijvoorbeeld aan pogingen om talen te laten erkennen of hun een officiële status te geven. Wereldwijd zijn daar veel interessante voorbeelden van, zoals de voortdurende spanningen tussen Nederlands en Frans in België. Docenten kunnen aandacht besteden aan de lange geschiedenis van taalvariatie in Nederland en bijdragen aan het verminderen van vooroordelen over streektaalsprekers. Het Fries en het Nedersaksisch hebben bijvoorbeeld een eigen geschiedenis met periodes van aanzienlijke (taalpolitieke) macht, maar dit geldt ook voor het Limburgs en het Brabants. Moedig bijvoorbeeld eens onderlinge discussies aan tussen leerlingen over waarom ze misschien bepaalde vooroordelen hebben bij mensen die een specifieke taal of taalvariant spreken en waar deze vooroordelen vandaan komen. Of benader het onderwerp vanuit de hoek van identiteitsvorming: voelen leerlingen zich vanwege talige redenen vooral Nederlander of nog meer een ‘noorderling’, Brabander of Maastrichtenaar? Of misschien juist wel eerder Europees, omdat ze vaak gebruikmaken van Engelse termen en meer binding voelen met een wereldwijde gemeenschap? Deze invalshoeken kunnen een welkome afwisseling vormen binnen de lesstof en maken het onderwerp persoonlijker en daardoor interessanter voor leerlingen.

Voor wie een stapje extra wil zetten en enthousiast

Docenten kunnen aandacht besteden aan de lange geschiedenis van taalvariatie in Nederland en bijdragen aan het verminderen van vooroordelen over streektaalsprekers

met streektaalen bezig wil gaan in de klas, is het ook nog een mogelijkheid om leerlingen te laten onderzoeken welke verschillen en overeenkomsten er zijn tussen woorden en zinnen in het Nederlands en een specifieke streektaal. Dit soort oefeningen bevorderen het bewustzijn over de gemeenschappelijke structuren tussen gerelateerde talen, waardoor woord- en klankpatronen eerder worden herkend en makkelijker kunnen worden geleerd.

Verder kunnen leerlingen worden aangemoedigd om met familieleden over de lokale taal te praten en zo nieuwe woorden en zinnen te leren. Dit is onder de noemer van het lespakket *Van Old noar Jong* (‘Van Oud naar Jong’, zie <vllt.nl/oudjong>) in Groningen bijvoorbeeld uitgevoerd en dit werd zeer enthousiast ontvangen door docenten en leerlingen, waardoor er later ook een Achterhoekse variant van dit lespakket is ontwikkeld (<vllt.nl/achterhoeks>).

Voor advies over lesmateriaal en achtergrondliteratuur kan men terecht bij de relevante streektaalorganisaties of de overkoepelende Stichting Nederlandse Dialecten (<nederlandsedialecten.org>), waar veel academische deskundigen zijn aangesloten die kunnen adviseren over potentieel lesmateriaal en kleinschalige initiatieven om streektaalen onder de aandacht te brengen. Vaak bestaan er lokale verenigingen die zich inzetten voor de regionale geschiedenis en taal. In samenwerking met zo’n vereniging kan bijvoorbeeld een middag worden georganiseerd om de regionale binding te versterken.

Ten slotte kan binnen de school de samenwerking met andere vakken worden gezocht. Streektaalen bieden een aantrekkelijk vertrekpunt om de historische ontwikkeling van talen in Europa te belichten en de samenhang met migratiegeschiedenis en machtsverhoudingen tussen bevolkingsgroepen te bespreken. Misschien is er binnen de school een enthousiaste geschiedenis- of aardrijkskundedocent die wil meewerken aan een overkoepelend thema of project. ■

LITERATUUR

- Bayat, Z., Kircher, R., & Velde, H. van de. (2023). Minority language rights to education in international, regional, and domestic regulations and practices: The case of Frisian in the Netherlands. *Current Issues in Language Planning*, 24(1), 81–101.
- Buurke, R. (2025). *Frisian and Low Saxon in flux* [Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen Research Portal. <https://doi.org/10.33612/diss.1198624783>
- Duchêne, A., & Humbert, P. (2018). Surveying languages: The art of governing speakers with numbers. *International Journal of the Sociology of Language*, 2018(252), 1–20.
- Schmeets, H., & Cornips, L. (2022). Taaldiversiteit in Nederland: Language diversity in the Netherlands. *Taal en Tongval*, 74(1), 75–106.

Jongeren willen gehoord worden over sociale media

Jongeren voelen zich onvoldoende gehoord in het maatschappelijke debat over sociale media. Dat blijkt uit nieuw onderzoek van de Radboud Universiteit, gebaseerd op gesprekken met 12- tot en met 16-jarigen. Volgens onderzoeker Lara Vreeswijk laat het rapport ‘in hun eigen woorden’ zien wat jongeren nodig hebben voor een prettigere online omgeving.

Uit de gesprekken komt een genuanceerd beeld naar voren. Sociale media bieden jongeren veel voordelen: contact met vrienden, nieuwe vriendschappen en toegang tot leuke en inspirerende content. Ze kijken story’s van vrienden en influencers, doen challenges na en gebruiken platforms om nieuwe hobby’s te ontdekken of snel antwoord te krijgen op vragen. Tegelijkertijd ervaren ze ook duidelijke nadelen, zoals cyberpesten en ongewenste berichten van onbekenden.

Een belangrijk knelpunt vormen volgens de jongeren de algoritmes van grote techbedrijven. Apps als TikTok en Instagram zijn erop gericht gebruikers zo lang mogelijk vast te houden. Daardoor verliezen jongeren soms het gevoel voor tijd en ervaren zij een gebrek aan controle. Ze vinden dat platforms meer verantwoordelijkheid moeten nemen, bijvoorbeeld via strengere moderatie, betere contentregulatie en minder verslavende algoritmes.

Een verbod op sociale media, zoals in Australië, zien zij niet als oplossing. Leeftijdsgrenzen zijn volgens hen eenvoudig te omzeilen en een verbod zou ook positieve aspecten wegnemen.

Van ouders en scholen vragen jongeren vooral begrip en dialoog. Niet verbieden, maar luisteren en samen werken aan mediawijsheid, is volgens hen de sleutel tot een veiligere online wereld.

Het rapport is beschikbaar op <vllt.nl/wave>. Radboud Universiteit

Boeken maken je aantrekkelijker

Lezen is niet alleen goed voor de mentale gezondheid en algemene ontwikkeling, maar blijkt ook bij te dragen aan aantrekkingskracht. Dat komt naar voren uit nieuw consumentenonderzoek onder ruim duizend Nederlanders van 18 tot 35 jaar, uitgevoerd in opdracht van de Leescoalitie in het kader van de campagne ‘Wie leest heeft een goed verhaal’. De resultaten laten zien dat lezen steeds vaker wordt ingezet als middel om jezelf positief te presenteren, een fenomeen dat bekendstaat als *performative reading*.

Volgens Stichting CPNB-directeur Eveline Aendekerk, die namens de Leescoalitie reageert op de uitkomsten, valt al langer op dat mensen hun boekenliefde nadrukkelijker tonen op sociale media. Influencers, beroemdheden en topsporters delen boekentips of plaatsen foto’s waarop zij ogenschijnlijk nonchalant met een boek poseren. Jongeren gebruiken boeken steeds vaker om zich te onderscheiden, bijvoorbeeld via een profielfoto of in gesprekken.

Performative reading draait om het bewust zichtbaar maken dat je leest, zowel offline als online. Het gaat daarbij niet alleen om leesplezier, maar ook om wat lezen uitstraalt: intelligentie, diepgang en persoonlijkheid. Op platforms als Instagram en TikTok zijn boekentips, esthetische boekenkasten en ‘ik lees nu dit’-posts populair. Ook internationale sterren dragen bij aan deze trend. Zo heeft popster Dua Lipa een eigen leesclub en ontmoette zij haar nieuwe partner via een boek.

Uit het onderzoek blijkt dat bijna acht op de tien jongvolwassenen wel eens content over boeken tegenkomen op sociale media. Een derde noemt die content inspirerend. Het imago van lezen is opvallend positief: ongeveer vier op de tien respondenten vinden dat het imago van lezen de afgelopen jaren is verbeterd.

Boekenlezers krijgen bovendien vaak positieve eigenschappen toegeschreven. De helft van de ondervraagden associeert lezers met ‘slim’, gevolgd door ‘interessant’ (45 procent). Bijna de helft zegt onder de indruk te zijn van mensen die graag lezen, en twee op de vijf voelen zich zelfs aangetrokken tot boekenliefhebbers.

Ook op datingapps kan lezen voordeel opleveren. Een op de drie gebruikers neemt extra tijd voor een profiel waarop een boek zichtbaar is. Meer dan zes op de tien beschouwen lezen als hobby als een positief teken. Daarmee fungeert een boek als subtiel signaal van intelligentie en aantrekkelijkheid. De conclusie is helder: wie leest, staat sterker – online én in de liefde.

Het volledige onderzoek is te downloaden via <vllt.nl/krachtvanlezen>. Taalunie